

סימן יט

אבות ותולדות במלאכת זורע

- פתיחה
- מלאכת זורע
- מלאכות הדומות לזורע – אב או תולדה?
- שיטות הראשונים – איזו מלאכה מוגדרת כאב ואיזו כתולדה
- שיטת הר"ח והעתים – קיים רק אב אחד, ויש גם ותולדה לתולדה
- שיטת מורו של הריטב"א – שני אבות: אב בזרעים ואב באילנות
- שיטת רש"י – כל מלאכה שדומה לאב בפעולה ובמטרה נקראת אב
- שיטת הריטב"א והרמב"ם – כולן אבות הן
- מלאכת זורע בירושלמי
- סיכום

פתיחה

מעיון במשנת המלאכות נראה שרק המלאכות שנמנו שם הן האבות ואילו שאר המלאכות לא יוגדרו כאבות. בגמרא מצנו מקרים רבים בהם מפורטים 'תולדות' וכן מקרים בהם מפורטים מלאכות נוספות שאינם מוגדרים באופן ברור. אך לא נאמר עליהן שהן 'אבות'. מצד שני, בדברי ראשונים רבים עולה שישנן מלאכות

שלא מוזכרות במשנה כאבות, אך יש להגדירם ולהתייחס אליהן כאבות ולא כתולדות.

בשיעור זה ננסה לבחון התייחסות זאת מתוך עיון במלאכת זורע.

מלאכת זורע

כפי שכבר ראינו משנת אבות מלאכות בפרק שביעי בשבת מונה את המלאכות בסדר מסויים.¹ מלאכת זורע היא המלאכה הראשונה במשנה וכן הראשונה במלאכות "סידורא דפת", היותה מלאכה ראשונה משמעותית להבנת גדריה והתפרטותיה כפי שנראה להלן.

הגמרא הקשתה על כך שבמשנה מיקומה של מלאכת זורע לפני מלאכת חורש:

מכדי, מכרב כרבי ברישא, ליתני חורש, והדר ליתני זורע! תנא בארץ ישראל קאי, דזרעי ברישא והדר כרבי

בבלי, שבת עג ע"ב

קושיית הגמרא היא שנוהג שבעולם שקודם חורשים ורק לאחר מכן זורעים והגמרא מסבירה שיש חילוק באופן וסדר עשיית המלאכות בין בבל לארץ ישראל. בארץ ישראל זורעים ואחר כך חורשים ובבבל חורשים ואחר כך זורעים, המשנה נשנתה בארץ ישראל ולכן סדר המלאכות בה הוא זורע ואחר כך חורש. המאירי הסביר שלדיוק של הגמרא בסדר המשנה יש גם משמעות הלכתית:

שבא להשמיענו שכל שהוא בארץ קשה ונחרשה ונזרעה אם חרשה אחר הזריעה חייב אף על חרישה שניה .

בית הבחירה למאירי, שבת עג ע"ב

לדברי המאירי הסדר במשנה לא בא להשמיע לנו רק את ההבדל במנהגי החרישה בין א"י לבבל, אלא גם ללמד שבקרקע שכבר נחרשה לפני הזריעה מתחייבים אף על החרישה שאחר הזריעה, לחרישה זו הוא קורא חרישה שניה.

1. ראו לעיל עמ' 240.

נראה שיש להסביר שהחלוקה בין חרישה ראשונה שלפני הזריעה, לחרישה שניה לאחר הזריעה, איננה רק כדי ללמד הלכה לחייב על שתי חרישות. אלא היא באה לחדד את ההבנה שהזריעה היא המלאכה הראשונית ביצירת הדבר התכליתי עצמו – הפת, בשונה מהחרישה שהיא מלאכת הכנה ליצירה. הסבר זה מבאר את סדר המשנה: יש לפתוח בזריעה שהיא המלאכה הראשונה מ"סידורא דפת". אולם, להלכה נראה ברור שגם מלאכת חרישה שהיא רק הכנה לזריעה כ"מנהג בבל" אסורה, ונכללת במלאכת חורש (כפי שמבאר הרמב"ם בפירושו המשנה יב, ב).

מלאכות הדומות לזורע – אב או תולדה?

המשנה הביאה שלשים ותשע מלאכות שמוגדרות כאבות, ובמשמע שיש לאבות האלו תולדות – וכלשון הגמרא בהקשר אחר: "אבות, מכלל דאיכא תולדות"² – ולענייננו אם הגדרנו את מלאכת זורע כאב מלאכה, נצטרך לברר מה הן התולדות שלה.

ביחס למלאכת זורע הגמרא מביאה ברייתא:

תנא: הזורע והזומר והנוטע והמבריק והמרכיב³ כולן מלאכה אחת הן.

בבלי, שבת עג ע"ב

מבנה דומה למבנה של ברייתא זאת, לפיו מביאים רצף של מספר מלאכות המוגדרות כמלאכה אחת אנו מוצאים ביחס למלאכות אחרות בתוספתא:

החופר והחורש והחורץ מלאכה אחת. הדש והכותש והנופט מלאכה אחת. התולש והקוצר והבוצר והמוסק והגודר והעודר מלאכה אחת הן.

תוספתא, שבת ט, יז

2. בבלי בבא קמא ב ע"א, במקור זה נאמר בהקשר של אבות הנזיקין, אך מובן שם שזה עקרון יסודי בקריאת המשנה.
3. המבריק את הגפן – "לוקחין זמורה מגפן אחד ומשכיבין אותה תחת הארץ ומוציאין ראשה מצד אחר ונעשית שמה גפן" (פירוש הרא"ש למשנה כלאים ז, א). המרכיב – "שנוקב האילן ונוטל מן הרך שבענפי האילן ותוחב לתוכו ועושה ענף בתוך הנקב ונושא ממין אותו אילן שנוטל ממנו..." (רש"י סוטה מג ע"ב).

אכן, בדיון האמוראים בגמרא ובשיטות הראשונים, נראה שלפחות חלק מהמלאכות שהברייתא מזכירה הן התולדות של אב המלאכה זורע. אולם, בקריאה פשוטה נראה שאפשר להסביר שבברייתא וכן בתוספתא אין חלוקה לאבות ותולדות, אלא מעין 'משפחות' של מלאכות דומות שאנו מגדירים אותם כמלאכה אחת. המונחים אב ותולדה כלל לא מופיעים בהקשר הזה בתוספתא. ממילא, צריך לחלק בין תפיסת המשנה את המלאכות כ"אבות" וכפירוט מסודר של מלאכות "סידורא דפת" לבין הפירוט הרחב יותר שמופיע בברייתא ובתוספתא.

לאור זאת נראה שיש להבדיל בין סידור המשנה שמתבסס על סדר עשיית הפת, לבין סידור הברייתא שמתמקד במלאכות שיש ביניהם דמיון. אם אכן זה ההבדל ניתן להבין למה המשנה בחרה למנות, מבין המלאכות הדומות דווקא את מלאכת זורע ולא את הזומר והנוטע, הואיל וב"סידורא דפת" מדובר על זריעה של חיטים או שעורים ואין עיסוק במשנה באילן ובמלאכות השונות השייכות בו – שהן המלאכות הנוספות שהוזכרו בברייתא.

לאחר שביארנו שההגדרה כמלאכה אחת בברייתא, מתבססת על דמיון שיש בין המלאכות יש לתת את הדעת מהו אותו דמיון ומהי מהות האיסור בכל משפחה של מלאכות.

ראשית, יש לציין שלמרות שמלאכות נוטע, מבריך, מרכיב וזומר הן מלאכות באילן, כל אילן התחיל גם הוא מזרע, כך שביסודם של כל הצמחים בהם אנו עוסקים במלאכות אלו תמיד יש שייכות גם למלאכת הזריעה כנקודת הראשית. בנוסף, מבחינה מהותית, המטרה של כל המלאכות האלו הוא להצמיח, וההבדל בין המלאכות הוא צורני, באופן העשייה של ה'גברא' – האדם, וגם באובייקט בו מתבצעת המלאכה האם זה בזרע או באילן. בזרע, נוטע, מבריך ומרכיב – המטרה היא להצמיח דבר חדש, ואילו זומר שונה במקצת מכיוון שמטרתו היא להצמיח יותר את האילן הקיים. היטיב לנסח זאת הרמב"ם שכתב על המלאכות האלו:

...וענין אחד הוא, שכל אחת מהן לצמח דבר הוא מתכוין.

רמב"ם, שבת ז, ג

כלומר יסוד כל המלאכות הללו הוא למעשה הצמחה. הגמרא מסבירה שמה שהברייתא באה להשמיע לנו בהגדרת המלאכות האלו כ"מלאכה אחת" היא במספר חיובי המלקות והחטאות למי שעושה יותר מאחת ממלאכות אלו לאור הכלל הבא:

מאי קא משמע לן? [הא קא משמע לן]: העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת – אינו חייב אלא אחת.

בבלי, שבת עג ע"ב

לפי הכלל שכבר ראינו בהרחבה לעיל כל אב יוצר חיוב לעצמו, וגם כאן כל פעולה שונה יוצרת חיוב לעצמה. לאור זאת בחנו גם האמוראים את המלאכות המוזכרות בברייתא:

א"ר אחא אמר רבי חייא בר אשי אמר רבי אמי: זומר חייב משום נוטע, והנוטע והמבריך והמרכיב חייב משום זורע.

שם

כפי שניתן לראות ר' אחא יוצר מבנה מורכב: בנוטע מבריך מרכיב הוא אומר שחייבים משום זורע, אמירה זו ניתן להבין כזיהוי של המלאכות האלו כתולדות השייכות לאב המלאכה זורע שמובא כבר במשנת ל"ט מלאכות. אולם בזומר, ר' אחא אומר שחייב משום נוטע, דהיינו הוא תולה אותה במלאכה שאיננה אחת מהאבות שהוזכרו במשנה ואף יותר מכך, לגבי נוטע גופא הוא אומר שחייב משום זורע.⁴

מה הסברא לחלק בין זומר לבין נוטע מבריך מרכיב? לעיל הסברנו שהשינוי בזומר, ביחס לשאר המלאכות ולזורע, הוא שאין בו צימוח מהאדמה של דבר חדש לגמרי. מצד שני, הדמיון שלו לנוטע הוא שבשתי המלאכות האלו הפעולה היא באילן עצמו ולכן מובנת הסיבה לחייבו משום נוטע.

4. בהמשך נראה בראשונים שיש שהבינו כאן שיש "תולדה לתולדה".

בלשונו של ר' אחא לא מצינו במפורש נסיון להגדיר את המלאכות כתולדות של מלאכת זורע, שכן הוא רק אומר "משום", אולם נראה שהביטוי "חייב משום"⁵ הוא מעין הגדרה של מלאכה מסויימת אליה ניתן לשייך מלאכות אחרות. הראשונים פרשו באופנים שונים את דבריו, ומדבריהם ננסה ללמוד את הגדרת מלאכת זורע ואת החלוקה לאבות ותולדות במלאכות השייכות למלאכת זורע שהוזכרו בדברי ר' אחא.

שיטות הראשונים – איזו מלאכה מוגדרת כאב ואיזו כתולדה

נראה כעת את ביאורי הראשונים על דברי ר' אחא והברייתא, בבירור שיטות הראשונים ננסה לענות על שתי שאלות: שאלה ראשונה כללית בהבנת האבות והתולדות: מה היחס בין האב לתולדה? האם האב הוא מעין 'ראש קבוצה' לקבוצה של מלאכות זהות ובמצב שקיים יסוד דומה במלאכות שונות רק אחת מהן תהיה אב והשאר תולדות, או שמא במצב כזה יחשבו מספר מלאכות אבות, (אף על פי שהן לא הוגדרו במשנה כאבות) ובמקרה כזה יש להגדיר מה כן יקרא תולדה? שאלה שנייה בהבנת מלאכת זורע: מה היסוד המשותף במלאכות השונות שבהן חייב "משום זורע"? ובמילים פשוטות – מהי הגדרת מלאכת זורע?

לגבי השאלה הכללית, מצינו ארבע גישות בראשונים על הסוגיה, כפי שנפרט להלן ומתוך העיון בדבריהם נענה גם על השאלה מהי הגדרת מלאכת זורע.

שיטת הר"ח והעתים – קיים רק אב אחד, ויש גם ותולדה לתולדה

השיטה הראשונה היא שיטת רבינו חננאל וספר העתים שמסבירים שבמלאכות שהוזכרו בדברי ר' אחא יש אב ראשי אחד, ושאר המלאכות הן תולדות, את זה

5. הביטוי "חייב משום" מופיע במסכת שבת 32 פעמים, מתוכן 24 בדפים עג-עה הדנים במשנת אבות המלאכות.

ש"זומר חייב משום נוטע" הוא מסביר כך שיש מלאכות שהן "תולדה לתולדה":

אמרינן משמיה דרב הזומר חייב משום נוטע והנוטע והמבריך והמרכיב חייב משום זורע. שמעינן מינה מדמוקים המבריך והמרכיב משום נוטע ואף משום זורע דיש תולדה לתולדה. וכולן נכללין בכלל אב אחד.

ר"ח, שבת עג ע"ב

לפי הר"ח יש רק אב אחד "הזורע" והוא לברו נמנה במשנה ושאר המלאכות יחשבו לעולם תולדות. ככל אב אחר יש לו תולדות (הנוטע, המבריך והמרכיב), אולם, החידוש בדברי ר"ח, הוא שלמלאכת נוטע שהיא, כאמור, תולדה של זורע יש תולדה משלה שהיא הזומר ומכאן הגענו למלאכה שהיא "תולדה לתולדה". לאור דברי ר"ח שהזורע הוא האב היחיד בקבוצת המלאכות המוזכרות בגמרא נראה שהוא תופס את האב כ"ראש קבוצה", המלאכה שאותה המשנה מנתה היא המלאכה הראשית, ומלאכות השייכות אליה יכנסו תחתיה ויחשבו כתולדות.

באופן דומה מצינו גם בספר העתים בהתייחסותו לדברי ר' אחא:

מיהו אשמעינן שיש תולדה לתולדה וכולן חוזרין אל עיקר האב.

ספר העתים, סימן רכ

כלומר לשיטת הר"ח ובעל העתים רק המלאכות שנמנו במשנה כאבות הבלעדיים הן אבות ומלאכות אחרות לעולם יהיו תולדות ולא אבות.

בהמשך דברי הר"ח ניתן ללמוד יסוד חשוב נוסף והוא שהקשר בין האב לתולדות נובע ממטרה זהה, אף על פי שצורת עשיית המלאכה שונה:

הנוטע וולד הוא של זורע. כי הנוטע נועץ יחור של אילן בארץ ומתגדל כגון המפיל הזרע לארץ וצומח והזומר המקום שזומר באילן מתגדל

המקום שהוא ומוסיף פירות ונמצא בנוטע לפיכך אמרינן בזומר חייב משום נוטע.

ר"ח, שבת עג ע"ב

כפי שהסברנו, מלאכות נוטע, מבריק ומרכיב הן מלאכות באילן ולא בזרע כמו זורע, ומבאר הר"ח שעדיין הן נחשבות לתולדה של זורע מכיוון שהמטרה שלהן זהה.

דברים אלו של הר"ח עונים גם על שאלתנו השנייה: מהי הגדרת מלאכת זורע? ולפי דבריו ההגדרה היא: מלאכה שמצמיחה או מגדלת משהו, בזרעים, בנטיעת אילנות ואפילו בזמירה באילן הקיים.

שיטת מורו של הריטב"א - שני אבות: אב בזרעים ואב באילנות

השיטה השנייה בראשונים היא שיטת מורו של הריטב"א:

ומורי נ"ר מפרש דרב פריש לן דכי קתני כולן מלאכה אחת הן דמשמע דהו אבות היינו משום זורע ונוטע, אבל כולו אידך תולדות נינהו.

חידושי הריטב"א, שבת עג ע"ב

הריטב"א מביא בשם מורו (ככל הנראה הרא"ה ר' אהרון הלוי) שיש לפרש את דברי הברייתא "הזורע והזומר והנוטע והמבריק... כולן מלאכה אחת הן" משמען ש"כולן" אבות, אולם "כולן" הן רק מלאכות "הזורע" ו"הנוטע" ולא על שאר המלאכות שבברייתא. פרוש דומה מובא בשיטת המיוחס לר"ן,⁶ ויוצא לשיטתם שישנם שני אבות הזורע והנוטע.

על אף שבפשט הברייתא קשה להבין את הדברים, שהרי הברייתא אומרת במפורש "כולן", עם זאת בסברא ניתן להבין את החלוקה שבין זורע ונוטע לשאר המלאכות: מלאכת זורע (שהיא ודאי אב כפי שמובא כבר במשנה) זוהי

6. שבת דף עג ע"ב ד"ה "זומר". יש לציין שהריטב"א כותב את הדברים משום מורו, מקובל לומר שדברים שהריטב"א כותב משום מורו הם מהרא"ה (ר' אהרון הלוי), כבר הוכח שה"מיוחס לר"ן", הוא לא מהר"ן, ויש אומרים שהוא פירוש לאחד מתלמידי הרא"ה.

מלאכה שהאדם עושה על ידי נתינת זרע בקרקע ובכך נוצר דבר חדש שלא היה עדיין בקרקע, האדם הביא דבר שלא היה מחובר לקרקע ובעזרת חיבורו לקרקע גרם לצמיחת דבר חדש. מבין המלאכות המופיעות בברייתא המלאכה היחידה שדומה לזה באופן מובהק היא הנטיעה. הנוטע מביא שתיל שלא היה מחובר לקרקע עולם, וחיבורו לקרקע גורם להצמחתו כדבר חדש.

לכאורה גם בהרכבה והרכבה צומח משהו חדש, אולם הפעולות נעשות בדבר שכבר מחובר לקרקע וקיים במקום מסוים: בהרכבה מושכים זמורה חדשה וגורמים לה לצמוח במקום אחר, ובהרכבה מחברים ייחור מאילן אחד לאילן אחר על מנת להצמיח דבר חדש אך הוא מחובר לדבר קיים. בזומר ודאי לא צומח דבר חדש ב"קרקע עולם" אלא מדובר רק בענף נוסף באותו אילן. לאור זאת מובן מדוע מבריך, מרכיב וזומר לא נחשבות אבות מכיוון שעל אף שיסוד הצמיחה קיים בהן, הן לא יוצרות גידול חדש בקרקע עולם שלא היה שם קודם.

לאור דברים אלו נראה את הגדרת מלאכת זורע: לשיטת מורו של הריטב"א היסוד להגדרת האב של זורע (ומקבילו בנוטע) הוא לא רק הצמחה, אלא דווקא הצמחה בקרקע עולם של דבר חדש, כלומר חיבור צמח שלא היה מחובר לפני כן לקרקע. הסיבה להחשיב את נוטע כאב בפני עצמו הוא בשוני באובייקט בו נעשית המלאכה בזורע המעשה הוא בזרעים ובנוטע המעשה הוא באילן. אולם גם המלאכות האחרות, מבריך, מרכיב וזומר, הואיל ויש בהן רק תוספת צמיחה יחשבו כתולדות לאבות הנ"ל.

שיטת רש"י – כל מלאכה שדומה לאב בפעולה ובמטרה נקראת אב

השיטה השלישית היא שיטת רש"י, לשיטתו מבין כל המלאכות שנשנו בברייתא רק מלאכת זומר היא תולדה והשאר אבות:

כולן מלאכה אחת הן – ... זורע אב מלאכה, ונוטע נמי אב מלאכה הוא – דהיינו זורע, אלא שזה בזרעים וזה באילנות, וכן מבריך ומרכיב, אבל זומר תולדה.

רש"י שבת עג ע"ב

את רש"י יש להסביר שהחלוקה בין האבות השונים תלויה באובייקט בו עושים את המלאכה גם אם יש למלאכות תכלית זהה. זורע הוא אב בזרעים ונוטע מבריך, מרכיב וזומר הן אבות מלאכות באילנות. לפי רש"י יש להסביר מדוע זומר חריג ואיננו נחשב לאב? שהרי מטרת מלאכת זומר זהה למטרת המלאכות האחרות שהיא להצמיח, ובלשונו של רש"י: "דזומר נמי לצמוחי אילנא הוא".

הואיל והמלאכה דומה במטרתה היא כן נחשבת תולדה. מכיוון שזומר היא מלאכה באילן, רש"י כותב שהיא תולדה של נוטע, שכדבריו הוא אב מלאכה באילנות: "זומר חייב – משום תולדת נוטע, דלצמוחי עביד."

נמצינו למדים שלשיטת רש"י, הגדרת 'אב' חלה על כל המלאכות שיש ביניהם לאב דמיון מלא, הן בדרך המלאכה והן במטרת המלאכה. ולכן מלאכות נוספות שיהיו דומות לאבות המלאכה המופיעות במשנתנו, יחשבו גם הן אבות, ואילו מלאכות שאין דמיון מלא אלא רק דמיון במטרת המלאכה יחשבו לתולדות.

לפי זה מלאכות נוטע, מבריך, מרכיב, שדומות בפעולתן ובמטרתן למלאכת זורע נחשבות אבות: שהרי בנוטע ומבריך – מכניסים לקרקע דבר בדומה לזורע, ובמרכיב – מכניסים ענף מאילן לתוך אילן אחר, והן זהות גם במטרת המלאכה – להצמיח, לכן הן נחשבות לאב. לעומת זאת מלאכת זומר דומה רק במטרה – הצמחה, אך לא בפעולה – שהרי כאן ישנה רק עבודת קיצוץ, ולכן היא איננה חלק מהאב אלא תולדה.⁷

לפי הבנה זאת ענינו על שתי השאלות, הן ביחס להגדרות אבות ותולדות לשיטת רש"י: מלאכות הנהיות לאב המלאכה הן בפעולה והן במטרה הן אבות, ואילו מלאכות שאינן זהות אלא במטרתן הן התולדות. וכן לעניין השאלה השניה וביחס ליסוד הגדרת מלאכת זורע שהמטרה היא ההצמחה.

7. יתכן ורש"י למד שזומר היא תולדה מכך שהוא משווה בין שביעית לשבת, וביחס למלאכות האסורות בשביעית הגמרא במועד קטן (דף ג ע"א) מגדירה את זומר כתולדה.

שיטת הריטב"א והרמב"ם – כולן אבות הן

השיטה הרביעית, היא שיטת הריטב"א וכך לדעתו יש לבאר את דעת התוספות,⁸ שלשיטתם "כולן מלאכה אחת הן". כלומר כל חמשת המלאכות: זורע, נוטע, מבריק, מרכיב וזומר הן אבות מלאכה. וכן נראה ששיטת הרמב"ם:

וכן אחד הזורע זרעים או הנוטע אילנות או המבריק אילנות או המרכיב או הזומר, כל אלו אב אחד הן מאבות מלאכות וענין אחד הוא, שכל אחת מהן לצמח דבר הוא מתכוין.

רמב"ם, שבת ז, ג

הרמב"ם כותב שכל המלאכות הן אב אחד, נראה שהוא רואה במלאכת זורע שהוזכרה במשנה מעין 'אב ראשי' אבל בדומה לרש"י המלאכות שהוזכרו בכרייתא יהיו אף הן כולן מוגדרות כ"אב". אולם בניגוד לרש"י הרמב"ם כורך עימן ביחד גם את הזומר. בשיטת רש"י דייקנו שהסיבה שזומר היא תולדה ולא אב היא שהמטרה דומה אך הפעולה שונה ובכך הגדרנו את היחס בין האבות לתולדות. לאור זה נראה שלשיטת הרמב"ם על מנת להחשיב את המלאכה כאב מספיק שהכוונה או המטרה תהיה דומה. ובכל המלאכות האלו, כפי שכותב הרמב"ם, הכוונה היא להצמיח וזאת ההגדרה של אב המלאכה.

אם כן עולה שלשיטת הרמב"ם והריטב"א כל המלאכות שנמנו בכרייתא מוגדרות כאב כולל מלאכת זומר, ונראה לשיטתם שהגדרת אב נבחנת בדמיון בין המלאכה לאב או בצורת המלאכה או במטרת המלאכה.

עם זאת גם בשיטת הרמב"ם קשה לומר שכל מלאכה בעלת מטרה זהה לאב נחשבת לאב שהרי ביחס להשקיה של צמחים ואילנות (רמב"ם שבת ה, ב) הוא כותב שהשקיה היא תולדה של מלאכת זורע, על אף שגם בהשקיה המטרה היא להצמיח.

8. ריטב"א מסכת שבת דף עג ע"ב ד"ה "תנא הזורע", ו"אומרים בתוספות" וראו בתוספות שם ד"ה "משום זורע".

לענ"ד ניתן להסביר שהשקיה היא תולדה מכיוון שהפעולה היא לא באופן ישיר בזרע או בגוף הצמח, אלא על גביו ומסביבו, בשפיכת מים. אם נכונים דברינו נראה שלשיטת הרמב"ם בשביל להגדיר מלאכות כאבות, בדומה לאב המופיע במשנה, נדרשים שני תנאים: הראשון שהמטרה תהיה זהה (כפי שכאמור עולה מהברייתא). השני שהפעולה צריכה להיות ישירה בצמח ולא מסביבו (לאור הדיוק מהגדרת השקיה כתולדה של זורע).

לאור פסיקת הרמב"ם שזומר נחשב לאב יש לעיין בפער שאנו מוצאים בין שביעית לשבת. בהלכות שמיטה ויובל (א, ג, ע"פ הבבלי במו"ק ג ע"א), פוסק הרמב"ם שמלאכת זומר היא תולדה ולא אב. ונראה שצריך לחלק חילוק יסודי בין שבת לשביעית: בשבת מה שמוגדר כאב זו פעולה של האדם שמכוונת ליצירה והצמחה של דברים ולכן הזמירה שהיא פעולה שגורמת לצמיחה של ענף נוסף באילן תחשב אב. אולם בשביעית, חובת השביתה היא על הארץ "ושבתה הארץ"⁹, ולכן הגדרת המלאכה איננה במשמעות פעולת האדם אלא בהשפעתה על הארץ, לאור זאת נראה שזמירה היא אכן מלאכת הצמחה באילן אך עם זאת היא לא מלאכה "בארץ" ולכן היא נחשבת לתולדה.

אם כנים דברינו, עולה מזה יסוד נוסף בשיטת הרמב"ם שאיסורי המלאכה בשבת נבחנים במעשה האדם ולא בשביתה הארץ אף במלאכות הכרוכות בקרקע ובצומח ממנה.

למעשה נראה שגם לשיטת הרמב"ם אי אפשר לומר שבוחנים רק את המטרה שהרי השקיה מוגדרת כתולדה, ונראה שלשיטתנו גם כשהמטרה זהה עדיין צריך שהמלאכה תעשה באופן ישיר על מנת שתקרא אב.

9. ראו על כך בהרחבה בשו"ת בדי הארון, שביעית מבוא פרק א.

מלאכת זורע בירושלמי

על מנת להשלים את התמונה נעיין בדברי הירושלמי:

כל דבר שהיה מבחיל את הפירות חייב משום זורע. הנוטע, המבריק, המרכיב, המקרסם, המזרד, המפסל, המזהם, המפרק, המאבק, המעשן, המתליע, הקוטע, הסך, והמשקה, והמנקב, והעושה בתים וכל דבר שהוא להבחיל את הפירי חייב משום זורע.

ירושלמי, שבת פ"ז, ה"ב

כפי שניתן לראות בירושלמי רשימת המלאכות שהעושה אותן חייב משום זורע גדול בהרבה מרשימת המלאכות שהוזכרו בברייתא בבבלי, ניתן לראות שהירושלמי מגדיר את מלאכת זורע בצורה רחבה בהרבה מהבבלי שהרי אפילו מלאכות שלא מכוונות להצמיח דבר חדש, או להצמיח כלל, ועניינן הגנה על האילן כמו "מעשן, מתליע" (שמטרתן הוא הסרת מזיקים מהאילן), העושה אותן חייב משום זורע.

ניתן להבין קו זה של ריבוי התולדות לכל אב מלאכה אם נתבונן בשיטת הירושלמי גם בתחילת דבריו על משנת אבות המלאכות:

רבי יוחנן ור"ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג. אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדות על כל חדא וחדא. מן דאשכחון מיסמוך סמכון הא דלא אשכחון מסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש. בנוי דרבי חייא רובא עבדן הוויי בהדין פירקא שיתא ירחין. אפקון מיניה שית מילין על כל חדא וחדא.

ירושלמי, שבת פ"ז ה"ב

הירושלמי מספר על רבי יוחנן ור"ש בן לקיש, שלמדו את פרקנו, פרק "כלל גדול" שלוש וחצי שנים ולכל אחד מל"ט אבות המלאכות הסמיכו ל"ט

תולדות.¹⁰ וכן בני רבי חייא שעסקו בפרק זה שישה חודשים ולכל אב מלאכה הסמיכו שש תולדות. מסיפורים אלו ניתן לראות שלירושלמי גישה מרחיבה מאוד לכל מלאכה, ולאור דברים אלו מובן גם מדוע הירושלמי מסמיך למלאכת זורע תולדות רבות וכן דרכו בשאר המלאכות.

סיכום

הצגנו בשיעור זה יסודות במלאכת זורע, המלאכה הראשונה במשנת "אבות מלאכות".

הראנו שמיקום המלאכה בסדר המשנה, לפני מלאכת חורש, מלמד שזורע היא המלאכה הראשונה באובייקט עליו אנו עובדים על מנת להביאו לתכליתו – הפת.

מתוך דברי הגמרא והראשונים ביחס לברייתא המדמה בין מלאכת זורע לנוטע, מברך, מרכיב וזומר עסקנו בשתי שאלות, הראשונה היא מהן האבות ומהן התולדות? ומתוך כך מה היא הגדרת מלאכת זורע?

כתשובה לשאלה הראשונה הצגנו ארבע שיטות מדברי הראשונים: לשיטת הר"ח וספר העתים זורע הוא האב היחיד ושאר המלאכות הן תולדות, המושג שהתחדש בדבריהם ביחס למלאכת זומר הוא "תולדה לתולדה" מכיוון שנוטע היא עצמה תולדה של זורע וזומר תולדה שלה.

שיטת מורו של הריטב"א, היא שישנן שתי אבות, הזורע והנוטע ושאר המלאכות הן תולדות. הסברנו שהוא מחשיב כאב, כל מלאכה שדומה בפעולה עצמה למלאכה שנמנתה במשנה, במקרה של זורע חיבור צמח חדש לקרקע עולם.

שיטת רש"י היא שמלבד הזומר כל המלאכות הן אבות, מכיוון שמלאכה שדומה בפעולה ובמטרה נחשבת אב, זומר דומה רק במטרה ולכן היא נחשבת תולדה.

שיטת הריטב"א והרמב"ם היא שכל המלאכות הן אבות. זאת מכיוון שהעקרון המגדיר מלאכה כאב הוא דמיון במטרה, ובכל המלאכות המטרה היא להצמיח.

10. על פי פרוש קרבן העדה והפני משה ללשון הירושלמי "בהדא פירקא".

בהגדרת המלאכה נראה שלכל הראשונים ההגדרה של זורע בבבלי היא הצמחה. לעומת זאת ראינו שהירושלמי הרחיב את מלאכת זורע ומקשר אליה כל מלאכה באילן, בין אם מטרתה להצמיח ובין אם מטרתה למנוע פגיעה בצמח. והסברנו שבירושלמי ישנה גישה המרחיבה את כלל המלאכות.

